CARLES MASCARÓ I BUYREU

LA REVELACIÓ DE DÉU, PEDAGOGIA D'HUMANITAT

REFLEXIÓ TEOLÒGICA SOBRE UNA EXPERIÈNCIA DE REFORMA EDUCATIVA A CATALUNYA: 1978-2003

FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA
ESCOLA PIA DE CATALUNYA

Amb el suport de: Generalitat de Catalunya
Departament de la Vicepresidència

© Edicions de la Facultat de Teologia de Catalunya
© Escola Pia de Catalunya

Barcelona, 2010

ISBN: 978-84-937426-1-4

Dipòsit legal: B. ~~XXXXXXX~~

Imprès a Ediciones Gráficas Rey
Albert Einstein, 54 C/B. Nave 15 – Cornellà de Llobregat (Barcelona)

ÍNDEX

PRESENTACIÓ 11

INTRODUCCIÓ 13

PRELIMINAR
ALGUNES REFERÈNCIES HISTÒRIQUES
1. Història de l'Escola a Catalunya (1912-1992) 21
1.1. *Naixement de l'escola per a «tots»* 23
1.2. *Renovació pedagògica* 25
1.3. *L'escola en el moment de la II República* 28
1.4. *L'escola durant el franquisme* 30
1.5. *L'escola en el moment de la transició política* 32
1.6. *La nova Llei d'Educació (1985-1992)* 34
2. Proposta de la fe en l'escola, fins a la guerra civil 35
2.1. *Un cristianisme tradicional i poc il·lustrat* 36
2.2. *Una proposta de fe discutida: la Institucion Libre de la Enseñanza (INLE)* 39
2.3. *Proposta de la fe durant la II República* 41
2.4. *Proposta de la fe durant el període franquista* 43
3. Un moment privilegiat per a noves perspectives 47
3.1. *La Constitució de 1978 i l'escola* 47
3.2. *El nou sistema educatiu i la seva experimentació* 50
3.3. *Posicions diverses davant el canvi del sistema* 54
3.4. *L'opció de l'Escola Pia de Catalunya* 60

PRIMERA PART
L'ESCOLA, UN LLOC DE VIDA

Capítol primer
ESTAT I ESGLÉSIA HAN EVOLUCIONAT EN RELACIÓ AMB LA FIGURA DE L'ESCOLA

1. Un conflicte que ve de lluny 69
2. L'estat davant l'escola 72
3. L'església davant l'escola 74
4. Fórmules dels estats europeus davant la xarxa catòlica 79
4.1. *El Regne Unit* 79
4.2. *Flandes* 80
4.3. *França* 81
4.4. *Diversitat* 82
5. L'educació, qüestió política 83

Capítol segon
L'ESCOLA TÉ UNA TASCA A FER: HUMANITZAR

1. Elements reveladors de la tasca escolar 88
1.1. *L'escola existeix al servei de la persona* 89
1.1.1. Prestar atenció als processos cerebrals primaris 89
1.1.2. Prestar atenció als processos secundaris importants . . 90
1.1.3. Prestar atenció als nous ritmes de vida 91
1.1.4. Oferir instruments 92
1.1.5. La tasca d'ajudar les persones a formar-se 93
1.1.6. Una opció pedagògica per dur a terme aquella tasca . . 95
1.1.7. La tasca de l'escola no és neutra 95
1.1.8. L'educació s'adreça també a l'escola i als educadors . 97
1.2. *L'escola, un medi particular* 98
1.2.1. L'escola viu, actualment, en crisi permanent 99
1.2.2. Tasques essencials confiades a l'escola 100
1.2.3. L'educació exigeix un medi de vida 100
1.2.4. El medi és clau per a la motivació per aprendre 102
1.2.5. Interacció entre medi escolar, medi social i medi ambient 104
1.3 *L'escola viu inserida en una cultura* 106
1.3.1. El professor com a mediador excepcional de la cultura 108
1.3.2. El professor, testimoni de la memòria col·lectiva 108
1.3.3. La llengua, l'expressió més immediata de la cultura . . 109
1.3.4. Els valors determinen les cultures 110

1.3.5. L'actual conflicte entre religió cristiana i cultura afecta l'escola 112
2. Els elements en acte: les pràctiques pedagògiques 115
2.1. *La llibertat de l'alumne és l'objecte de la pràctica pedagògica* 116
2.2. *Els mitjans i la finalitat de l'acte educatiu han d'anar d'acord* 119
2.3. *El «lloc» de l'acte educatiu* 121
3. Una tasca d'humanització 123
3.1. *Dificultats de la tasca* 123
3.2. *Goig de la tasca* 125

Capítol tercer
CRITERIS PER PROPOSAR LA FE: AUDIBILITAT I FIDELITAT
1. Una proposta de fe «audible» 128
1.1. *L'home és un interrogant per a ell mateix* 128
1.2. *L'home es qüestiona a propòsit del seu desig i de la mort* . . 130
1.3. *L'home té una existència dramàtica* 132
1.4. *La fe suscita el desig* 133
1.5. *L'home de finals del segle XX no hi sent bé* 134
1.6. *Les dificultats que provenen del medi escolar* 136
1.7. *Possibilitat de proposar la fe en el sistema educatiu espanyol* 137
1.8. *L'audibilitat ve d'un determinat estil pastoral* 139
1.9. *La fe edifica l'home en la llibertat* 141
2. Una proposta de fe «fidel» 143
2.1. *La fidelitat de l'home es reconeix en la lluita per la justícia* 144
2.2. *Jesús, just i apassionat per la misericòrdia, és la paraula referent per a la fe dels cristians* 146
2.3. *Una paraula sota el mode d'Escriptura* 149
2.4. *Déu, el primer a ser fidel* 151
2.5. *Primera síntesi i obertura a la problemàtica teològica* 154

SEGONA PART
UNA PEDAGOGIA A LA LLUM DE L'EVANGELI

Secció I: LA COMUNITAT QUE ENS HA TRANSMÈS L'EVANGELI

Capítol quart
PRECISIONS SOBRE EL PUNT DE PARTIDA

1. Una opció epistemològica 163
2. La comunitat cristiana com a punt de partida 166
3. L'escola, lloc de misericòrdia de la comunitat cristiana per al món 168
4. Hi ha institució i carisma 171
5. A dins del món escolar hi ha testimonis cristians 172
6. Els cristians tenen una missió reconeguda en el món escolar, i la reconeixen en un futur de salvació 174

Capítol cinquè
PENSAR L'ESCOLA A PARTIR D'UNA ESGLÉSIA QUE EMERGEIX: LES SEVES CELEBRACIONS, PRÀCTIQUES I PARAULES IL·LUMINEN LA VIDA ESCOLAR

1. Celebració de la vida i promesa de filiació 179
1.1. *Allò que diu la celebració cristiana a l'escola* 180
1.2. *Tanmateix, cal que la vida sigui transformada* 182
1.3. *La celebració pasqual il·lumina les festes de l'escola* 183
1.4. *El Pare es descobreix en la joia de la festa* 185
1.5. *La celebració cristiana revela la pedagogia de Déu* 187
1.6. *Una celebració que venç allò que porta a la mort* 188
1.7. *La celebració cristiana il·lumina les festes de l'escola* 189
2. El desig de fraternitat es reconeix en les pràctiques socials 191
2.1. *Unes pràctiques que identifiquen els cristians* 191
2.2. *Unes pràctiques escolars a l'abast de tots* 193
2.3. *Un criteri que determina l'acció educativa cristiana: atendre els darrers* 194
2.4. *L'acció de l'escola és certament ambigua, però evoca la missió* 196
2.5. *En certes pràctiques escolars hi ha com una remor cristiana* 197
2.6. *Unes pràctiques que es conjuguen en plural* 198
2.7. *La llum de l'evangeli revelada en les pràctiques* 201
2.8. *La pedagogia de Déu il·lumina les pràctiques pedagògiques* 202

3. L'esperança es fonamenta en una paraula veritable 204
3.1. *A l'origen, l'experiència inaudita de l'Esperit de Jesús i del seu Pare* 204
3.2. *En la història hi ha una Paraula que dóna sentit* 206
3.3. *La Paraula es justifica per les seves obres* 207
3.4. *Una Paraula que revela una esperança fonamentada* 208
3.5. *Una paraula d'ahir que va d'acord amb l'experiència pedagògica d'avui* 211

Capítol sisè
OBSTACLES PER ESCOLTAR L'EVANGELI
1. La indiferència 214
2. La violència 217
3. El relativisme 219
4. Un evangeli que travessa els obstacles 220
5. Déu canvia també l'escola 223
5.1. *Unes observacions preliminars* 224
5.2. *Uns ecos de la crida creadora* 226
5.3. *Una missió a semblança de la pedagogia de Déu* 230

Secció II: L'EVANGELI QUE HEM REBUT: DÉU, DONANT-SE, CONSTRUEIX LA HUMANITAT

Capítol setè
LA LLUM DE PASQUA, UNA INVITACIÓ PER AL FUTUR DELS HUMANS
1. Pasqua, invitació a la llibertat i a una pedagogia que planta cara a la indiferència 236
1.1. *Començar per refusar les coses meravelloses* 237
1.2. *Seguidament, fonamentar la nostra estabilitat* 240
1.3. *Una pedagogia per fer créixer la llibertat i véncer la indiferència* 242
2. Pasqua convida a la misericòrdia i a una pedagogia contra la violència 245
2.1. *De l'experiència d'un Déu poderós al reconeixement del Déu de Jesús* 245
2.2. *El Déu de Jesús converteix les nostres perspectives humanes* 248
2.3. *La misericòrdia, nova manera d'aprendre el temor de Déu* . 251

3. Pasqua, invitació a una salvació per a tots i a una pedagogia plural enfront del relativisme 255
3.1. *La salvació és per a tots* 255
3.2. *La salvació per a tots crida a la fraternitat* 257
3.3. *El difícil trànsit a una escola per a tots* 259
3.4. *Pasqua orienta vers una pedagogia d'humanitat que reclama l'escola per a tots: el perdó i el servei, sense oblidar l'horitzó escatològic* 262
3.5. *L'experiència de la resurrecció, una crida per una pedagogia plural enfront del relativisme* 264
4. Pasqua, una invitació a una pedagogia que busca un plus de creixement en humanitat 267
4.1. *L'Esperit de Pasqua engendra homes lliures* 268
4.2. *L'Esperit de Pasqua engendra avui una escola per créixer en humanitat* 269
5. Pasqua orienta l'escola perquè sigui un lloc d'iniciació al futur de la humanitat 270

Capítol vuitè
JESÚS INSTITUEIX I EDUCA GRÀCIES A LA SEVA HUMANITAT
1. Jesús institueix una pedagogia de la mediació cap al Pare 278
1.1. *Qui em veu a mi, veu el Pare* 279
1.2. *L'instituïdor d'una pedagogia de la fe* 281
1.3. *La mediació de Jesús, llum per a l'activitat escolar* 283
2. Jesús, testimoni d'una pedagogia del perdó i de la reconciliació . 286
2.1. *El perdó és el do més gran* 288
2.2. *Jesús, educador de la reconciliació o la creació de nous lligams* 289
2.3. *Gràcies a l'escola, anar d'un nosaltres tribal a un nosaltres plural* 292
3. Jesús, testimoni d'una pedagogia del creixement en humanitat . . 297
3.1. *Per expressar la pedagogia de Jesús necessitem paradoxes* . 298
3.2. *Una pedagogia per créixer es fonamenta en la creu pasqual* 302
3.3. *Jesús fa possible el creixement en humanitat de l'home, en una humanitat plural* 305
4. Jesús, el pedagog testimoni 309
4.1. *Una autoritat acreditada* 310
4.2. *Un mestre amb pedagogia* 314

4.3. *La font de la seva autoritat i l'acompliment de la seva missió* 321
4.4. *L'Esperit enviat i l'escola d'iniciació* 326
5. La figura de l'educador que segueix Jesús 329
5.1. *Desvetllament a l'experiència radical* 330
5.2. *Espiritualitat de l'educador: fer-se «cooperador de la veritat»* 332
5.3. *Algunes característiques desitjables* 336

CONCLUSIONS
A. CAP A UNA TEOLOGIA DE L'EDUCACIÓ 341
1. Partir de l'experiència 342
1.1. *Les nostres adquisicions* 343
1.2. *Un camp de recerca* 344
1.3. *La verificació* 344
2. Diferents praxis cristianes en educació 345
2.1. *«El nom» no fa l'escola* 345
2.2. *Educació i teologia: algunes exigències* 351
2.3. *Teologia i educació: elements de verificació d'una escola «cristiana»* 356
2.3.1. Un estil d'ensenyar, o el «saber fer» evangèlic 356
2.3.2. Els «passos» cap a un plus d'humanitat 362
3. Un nou sentit a l'educació 368
4. Allò que hem après 373
4.1. *Assumir la modernitat: l'escola per a tots* 374
4.2. *«Pietat i lletres»: la misericòrdia* 381
4.3. *Començar per la pràctica* 386
4.4. *El reconeixement dels testimonis* 392
4.5. *Iniciar en la fe, més que verbalitzar-la* 398
B. DÉU, FONT INESGOTABLE D'EDUCACIÓ 413
5. No tornar insignificant el nom de Déu 414
5.1. *L'origen de l'home, un projecte d'amor* 415
5.2. *No tornar insignificant aquell projecte* 416
6. Per nosaltres davallà del cel 418
6.1. *Una teologia de l'educació beu de la font de l'Encarnació* . 418
6.2. *L'Encarnació per tots: filiació i fraternitat* 419
7. La glòria de Déu és l'home vivent 422
8. Cap a «una» teologia de l'educació 424
9. El poder de la fe: confessar la revelació de Déu com una pedagogia d'humanitat 428

BIBLIOGRAFIA

1. Documentació eclesial 433
2. Teologia bíblica 434
3. Ciències humanes: antropologia, psicologia, sociologia 435
4. Pedagogia 438
5. Història 442
6. Teologia 446
7. Teologia de la revelació 451
8. Teologia de l'educació 452

ANNEX: TEXTOS ESCOLAPIS

1. Proemi de les *Constitucions* de l'Orde de l'Escola Pia (1622) . . . 455
2. Memorial al cardenal Miquel Angel Tonti (1621) 456
3. Selecció de fragments de cartes 461
4. L'Escola Pia de Catalunya de 1987 a 2006 475
5. Alguns documents institucionals 479

PRESENTACIÓ

El llibre que teniu a les mans ha estat per a mi motiu d'una immensa alegria i, a la vegada, d'una gran tristesa. Una gran joia, perquè la reflexió serena i rigorosa d'en Carles Mascaró suposa per a nosaltres una preciosa herència. Però també una immensa tristesa, perquè es tracta precisament d'això: de la seva «herència».

L'estiu del 2003 vam demanar al Carles d'anar a la comunitat de Pantin (a la *banlieue* de París), per tal d'aglutinar una petita comunitat d'escolapis francòfons, bàsicament senegalesos, per tal que aprofundissin els seus estudis teològics i pastorals. Aviat va veure que la seva tasca de superior de la comunitat i de rector de la parròquia li deixava un temps lliure que va decidir dedicar a la seva formació personal. Concretament s'animà a treure un doctorat en teologia, amb la consegüent elaboració d'una tesi, que és precisament el text que trobareu a continuació. Un treball així no es ventila en quatre dies. Al Carles li va ocupar, aproximadament, uns quatre anys. I així, després d'un treball ingent de mesos i mesos, a finals de gener del 2009, dipositava el seu text com a tesi doctoral a la Secretaria de l'Institut Catholique, fixant-se la data del 8 d'abril (Dimecres Sant, per cert) per a la seva defensa pública.

El que ningú no podia pensar és que aquesta fita seria, dramàticament, inassolible. En efecte, una malaltia fatal, diagnosticada mig any abans, s'emportava per sempre en Carles la matinada del 16 de febrer, anticipant gairebé dos mesos en la seva persona la vivència de la mort i resurrecció del Senyor.

Ell ja no hi és, però ens ha deixat el seu «testament». Un text pòstum que, en no haver pogut ser defensat acadèmicament, no va poder ser aprovat com a tesi, ni es va poder atorgar el doctorat al seu autor. Motiu pel qual, la seva publicació en l'original francès i en el context del centre acadèmic parisenc esdevingué pràcticament inviable.

Diuen, tanmateix, que quan Déu tanca una porta, obre una finestra. I heus ací que en Carles havia demanat que formés part del tribunal acadèmic que

havia de valorar la seva tesi al Doctor Gaspar Mora, vicedegà i professor de la Facultat de Teologia de Catalunya. Fou a partir d'aquest fet, i gràcies també a l'interès mostrat pel Doctor Armand Puig, degà de l'esmentada Facultat, que aquesta ens oferí la possibilitat de publicar una versió catalana del text, en una de les col·leccions més prestigioses del seu Departament de Publicacions, dirigit pel Doctor Josep Castanyé. A la Facultat de Teologia de Catalunya en general i a les tres persones esmentades en particular, vull expressar doncs, en nom de l'Escola Pia de Catalunya, el més sincer agraïment pel fet d'ajudar-nos a donar a conèixer aquest text que ens va deixar el nostre germà escolapi.

D'altra banda, deixeu-me dir que és bo tenir present tot el que acabo d'esmentar per tal de situar en el seu context el text que teniu a les mans i entendre'n alguns dels seus trets que, altrament, podrien resultar un tant estranys. Així per exemple, cal tenir present que el text anava adreçat a un tribunal de l'Institut Catholique de Paris per justificar certes explicacions sobre la realitat escolar de Catalunya, diverses referències comparatives a la realitat francesa corresponent, algunes informacions sobre la identitat i dades relatives a l'Escola Pia (institució pràcticament desconeguda a França), així com també el fet que la immensa majoria de la bibliografia citada sigui de llengua francesa. Un altre aspecte a constatar és que l'aparell crític (indispensable en un treball acadèmic) presenta algunes deficiències que, en circumstàncies «normals», s'haguessin hagut de polir de cara a una publicació també «normal». Dissortadament, l'autor no ha tingut l'ocasió de fer-ho, i crec que el millor és respectar al màxim el treball que ell ens va deixar. Aquesta ha estat també la voluntat i el criteri adoptats per l'Andreu Trilla, també escolapi i gran amic d'en Carles, que ha entomat la tasca delicada de traduir, tan fidelment com ha sabut, el text original francès al català. Cal agrair-li de tot cor la seva tasca desinteressada.

Només em resta desitjar a tots els seus lectors que aquest «testament» teològico-pastoral d'en Carles Mascaró ens faci aprofundir en el coneixement vital del Déu que se'ns revela en Jesús de Natzaret i ens ajudi a descobrir la pedagogia divina, que ens vol fer créixer, personalment i comunitària, en la nostra més profunda humanitat!

Jaume Pallarolas i Caurel
Provincial de l'Escola Pia de Catalunya

INTRODUCCIÓ

En la història d'un país, hi ha moments en què es juguen les condicions de la quotidianitat per a unes quantes generacions. Això és el que va ocórrer a Espanya durant la transició de la dictadura franquista a l'adveniment de la democràcia. En aquella situació, algunes nacions que constituïen l'Estat espanyol, entre les quals Catalunya, retrobaven la seva ànima i aspiraven a ser reconegudes en la seva identitat pròpia, després de l'obscur període que havia seguit la desastrosa guerra civil. Es va produir, doncs, una gran efervescència al voltant de la llengua, que enregistra l'esperit d'un poble, i en conseqüència, al voltant de l'escola.

En una biografia personal també hi ha moments en què les circumstàncies exigeixen uns capteniments desacostumats. La missió d'intentar una nova forma d'organització interna per part de les escoles dels escolapis catalans, en el moment que començaven les transformacions socials de «la transició», va reclamar acció i reflexió que, a vegades, resulten poc evidents.

1. Aquesta tesi vol presentar conjuntament una mirada retrospectiva i una reflexió de cara al futur. La mirada es gira cap a aquella experiència de transformació de les escoles de l'Escola Pia de Catalunya. Implantats a Catalunya des de 1683, els escolapis (Orde religiós nascut a Roma en 1622 a partir de la dedicació, l'any 1597, d'un sacerdot de la diòcesi catalana d'Urgell, Josep Calassanç, a l'educació dels infants pobres de la parròquia de Santa Dorotea, al barri romà del *Trastévere*) es van identificar profundament amb aquest poble com ho demostra el lliurament de la Creu de Sant Jordi, insígnia d'honor concedida a la institució en 1983 per la Generalitat de Catalunya, la més alta instància de govern autonòmic català. En aquell moment l'Escola Pia tenia divuit establiments escolars, amb tot tipus d'ensenyaments.

La transformació tenia com a objectiu crear una coordinació entre les escoles per donar-los coherència institucional, orientar els ensenyaments i les finalitats de l'escola en funció dels nous temps, crear oportunitats noves per a la presència escolàpia a Catalunya en vistes al futur. Dins d'aquells objectius no hi faltava pas, evidentment, un desig de fidelitat als orígens cristians

de la institució i el propòsit de mantenir-se dins d'una tradició de servei i de realisme.

La nostra reflexió no s'atura en els detalls de l'experiència, més aviat apunta cap al futur. No es tracta tant de justificar el que hem fet com de comprendre el que hem après i com ens hi ha guiat la nostra tradició cristiana. Voldríem que aquesta reflexió ens conduís a il·luminar l'acte educatiu a partir de l'evangeli. D'aquesta manera quedarà de manifest la importància de la fe per a l'educació. És prou clar que el paper de la fe cristiana no consisteix a dir a l'escola com ha de gestionar el seu treball. Tanmateix, gràcies a l'esperit que hi pot aportar, la tradició cristiana ofereix una llum útil a l'acció pedagògica.

Encara més. Si els nostres raonaments són encertats, aquesta reflexió ens hauria de conduir a mirar Déu d'una manera determinada: la que ens permet l'educació així considerada, ja que la teologia és sobretot i abans que res un intent d'acostar-nos al misteri que ens dóna vida i ens acompanya. Així insistim en alguns elements que ens poden ajudar a delimitar una teologia de l'educació, teologia pastoral naturalment, nascuda de la contemplació de l'acció de l'Esperit en la persona en creixement. Aquesta és la raó que aquesta tesi hagi acabat duent el títol La revelació de Déu, pedagogia d'humanitat.

Quan Déu es manifesta l'home creix, ja que Déu no és un contrincant de l'home sinó el seu amic, i l'amistat tendeix a fer semblants aquells que són diferents. A causa de la nostra condició humana, aquesta evolució es realitza dins de la història, de manera gradual i necessàriament sota forma pedagògica, perquè el mestre ha de comptar amb l'alumne si desitja que el seu creixement no quedi reduït a l'exterioritat. Tota la gràcia de l'escola rau en el fet que l'alumne arribi a dir una paraula pròpia seva, a actuar amb decisió pròpia i a orientar la seva vida amb un projecte propi.

D'altra banda, com sabem per la nostra tradició, Déu ens acull com a amics i no com a esclaus. Aquesta tradició que hem rebut en l'Església revela Déu a través de Jesús, el Crist. És ell qui ens introdueix en la comunió amb Déu i, així, ens fa tastar la vida divina. Ho fa donant-nos el seu Esperit. En l'escola, lloc on els alumnes creixen, l'educador, enmig de l'admiració i de l'esforç de la tasca escolar, acceptarà l'influx sempre imprevisible de l'Esperit. Anomenant-lo quan l'alumne encara no té paraula pròpia, *infans*, l'educador li ofereix un llenguatge que l'alumne pot fer seu. D'aquesta manera es construeix la persona i la humanitat de cada un creix.

Comentar tot això exigia un cert equilibri. La nostra tesi vol ser teològica, però ha de tenir en compte la història que ens ha dut on som, i igualment la pedagogia, ja que el punt del qual partim és una experiència d'educació. A

més, ens proposem treure conclusions pel que fa a la proposta de la fe cristiana dins l'escola, a fi de poder identificar l'escola cristiana[1] dins les condicions actuals del nostre món. No presentem una tesi bíblica, però l'evangeli és la llum que guia el nostre itinerari. No analitzem estudis teòrics precedents, però argumentem els nostres punts de vista, tal com ho reclama un estudi acadèmic. Partim de l'experiència, però el nostre propòsit no és pas de justificar-la. Posem en marxa una tesi de maduresa gràcies a l'edat i al conjunt del nostre recorregut dins l'àmbit escolar, però som prou conscients que l'entusiasme i el desig ens poden enganyar. En resum, com que el camí es presentava eriçat d'obstacles, per arribar a bon terme i poder presentar aquest treball ens calia una bona direcció, a la qual ens sentim molt agraïts.

2. D'entrada, es presentava un obstacle metodològic de gruix: ¿com mantenir l'autonomia de la institució escolar, una realitat d'aquest món, sense que un pensament i una acció orientats per la llum evangèlica puguin alterar-la? Es va imposar una opció metodològica: fer confluir els dos elements en la pràctica, deixant que la coherència entre el *dir* i el *fer* validés la nostra aportació.

En considerar la relació de les institucions educatives amb el món, va aparèixer una segona dificultat: sovint han estat objecte de lluites d'influència i encara ara la seva autoritat depèn del poder establert. La «voluntat de servei» pot prendre la disfressa de manteniment de l'estatut social o de creació de lligam social, fora del veritable interès dels ciutadans. El criteri d'una «escola per a tots» sense cap voluntat explícita de preferència respecte dels pobres pot convertir una escola que accepta l'evangeli en una escola competidora de l'excel·lència. Ens valguérem de la nostra tradició escolàpia per defugir aquesta dificultat.

Finalment, el desafiament més fonamental era articular la revelació de Déu en Jesús, el Crist, amb el progrés del creixement humà dels alumnes, tasca essencial de l'escola. A la vegada afirmem el misteri de Déu, que sempre depassa els nostres coneixements adquirits, i reconeixem que el recorregut cap a Ell no és fruit d'abstraccions o de subtilitats teòriques, sinó d'una manera de viure que Jesús, el Mestre, va desplegar: entrant pel seu camí, participant en el seu medi, fent confiança en el seu esperit per llegir la vida i la història dels humans, descobrim una veritable pedagogia d'humanitat. Aquesta articulació ens permet pensar una teologia de l'educació.

---

1. El text original en francès, adreçat a una Facultat francesa, usa normalment l'expressió «école catholique», habitual en aquell país. En la traducció, hem privilegiat l'ús de «escola cristiana», més corrent entre nosaltres. (N. T.)

3. Expliquem tot seguit el pla que hem adoptat. Primer de tot ens ha semblat indispensable presentar, molt sintèticament, la situació de l'escola a Catalunya. Aquest Preliminar té l'avantatge que subratlla la dificultat de les relacions entre l'Església i l'Estat pel que fa a l'escola, amb conseqüències per a la presentació de la fe; i permet observar els importants esforços posats en marxa a Catalunya per aconseguir una escola viva, dotada amb els millors mètodes pedagògics. Davant de la reforma del sistema educatiu, la voluntat de l'Escola Pia va ser doble: immergir-se en aquella tradició del país i restablir relacions amb l'Administració en tot el que concernia l'educació. L'opció institucional va ser de col·laborar-hi.

Ara bé, com que la nostra tesi vol tenir un abast més ampli que un simple comentari sobre un esdeveniment particular, hem anat més enllà de la història concreta de Catalunya per mirar l'escola com un lloc de vida, en el qual es juguen sens dubte desafiaments importants tant per l'Església com per l'Estat, però on es duu a terme una tasca pròpia que hem intentat identificar.

Hem detallat fortament els elements que ens semblen més propis de la tasca escolar: primer de tot el servei a la persona perquè pugui créixer en autonomia i preparar el seu futur; en segon lloc el treball sobre el medi, clau normal per a la motivació dels alumnes i a la vegada banc d'assaig de les relacions humanes; i per fi la transmissió de la cultura, seu de la memòria col·lectiva, de la llengua i dels valors que construeixen el lligam social. Com és natural, hem fet notar que el conflicte actual entre religió cristiana i cultura, especialment a Occident, afecta l'escola.

L'escola és un obrar pedagògic. Per això hem evocat les pràctiques pedagògiques i també la tasca d'humanització inherent a l'escola, amb els seus reeiximents però també —i d'això la nostra societat no en té prou consciència— amb les seves greus dificultats.

No hem oblidat tampoc el tema de la proposta de la fe cristiana dins l'escola, un dels aspectes més controvertits en la relació entre l'Església i l'Estat. Sense decidir res, hem pres nota d'uns criteris, l'audibilitat de la fe i la fidelitat de la proposta, que ens han obert a la problemàtica teològica que és l'objecte del nostre treball.

4. El punt de vista que havia de configurar la nostra recerca resultava important. El nostre punt de partença no podia ser cap altre que l'existència cristiana, fins a tal punt és evident que dins el món de l'educació hi ha reconeguts cristians i institucions cristianes, i que la seva acció no neix de cap teoria, ni que sigui religiosa, sinó d'allò que ells han rebut de la vida del poble de Déu.

Aquesta existència cristiana es reconeix en les celebracions de la vida, on rep la promesa d'una filiació inconcebible; en les pràctiques socials, on es

compromet el seu desig de fraternitat; en l'acceptació i la interpretació de la Paraula de Déu, que ens arriba a través de relats d'esperança. Aquella existència es viu a l'interior d'un poble que emergeix sota l'impuls de l'Esperit, que es manifesta en l'escola sota formes tan discretes —en les festes escolars, en les pràctiques pedagògiques i en la lectura dels esdeveniments— que moltes vegades la seva presència passa desapercebuda.

Afegim-hi que tant la nostra societat com la nostra Església moltes vegades es veuen afectades per «sorolls» que impedeixen l'escolta de l'evangeli. Ens convertim en indiferents en un món en què tot sembla possible i en el qual molts dels greus problemes que ens afecten queden fora del nostre abast; llavors creix l'estrèpit de la violència, sovint imperceptible en el cas dels poders que l'aprofiten per gestionar les situacions, o intensa per a aquells que destrueixen vides i esperances. En el fons, la mentida que ho relativitza tot en funció de les circumstàncies. Tanmateix, per a nosaltres, la crida que significa l'evangeli va més enllà dels obstacles i arriba per mostrar com Déu canvia l'escola i el món.

5. I hem arribat al cor de la nostra qüestió: Déu ve a nosaltres i, tot donant-se, construeix l'humà. Ell ve a nosaltres. La confessió de la fe pasqual, a la vegada personal i social, és una invitació a la llibertat i a la força d'una pedagogia que s'oposa a la indiferència. Convida a la misericòrdia i desarma la violència present en el medi escolar. Tot mostrant una pluralitat de maneres d'acollir una única salvació, desarma qualsevol relativisme. D'aquesta manera, Pasqua il·lumina qualsevol pedagogia que es proposi un creixement en humanitat, tot engendrant humans lliures, escoles per a tots, iniciant en el futur de la humanitat.

Manca encara comprendre que la confessió pasqual no s'adreça a cap abstracció, sinó que és una adhesió a Jesucrist, imatge del Déu invisible, que fonamenta la fe gràcies a la seva humanitat. Ell ens revela com a fills. Qualsevol activitat escolar queda atreta per aquella identitat que ve a trobar-se amb el nostre caminar, per orientar-nos en la vida, i en la qual podem reconèixer el signe d'un amor decisiu. D'aquesta manera comprenem que en el perdó ofert per curar la nostra fragilitat hi trobem també la força de la reconciliació. Quan queda il·luminat per aquest Testimoni i per la seva pedagogia, el medi escolar pot entreveure una travessia possible del nosaltres tribal al nosaltres plural. Els relats sobre la pedagogia de Jesús mostren aquella humanitat insòlita que, quan ens pren amb ella, possibilita per a tots els humans el desenvolupament de la pròpia humanitat i una nova comunió, dins la qual els particularismes mantenen el seu lloc i la seva bellesa.

Som portats a contemplar la figura d'aquell Testimoni que és camí o pedagog per als humans, que és veritat ja que parla del que ha vist i obra en

conseqüència, i que ens ofereix una vida abundant. Ens convida a seguir-lo cridant-nos a la benaurança, a no témer el sofriment, a viure en la veritat. Ens ofereix una manera de viure dels instruments d'humanització: la pregària, l'acció a favor del bé, l'escolta i la interpretació de les nostres arrels. Així és com es presenta amb una autoritat que ningú no pot impugnar, i la seva paraula ens obre el futur de Déu. Per tot això el podem reconèixer com a un bon Mestre, i l'escola li pot manllevar un projecte i unes actituds que duran els alumnes a una humanització creixent. Els educadors que el vulguin seguir se sentiran desvetllats a l'experiència radical de la seva pròpia identitat, es veuran reforçats per la crida a una missió rebuda i, tot i reconèixer els límits de la seva funció, se sentiran capaços d'un discerniment i d'una autoritat moral que orientaran els seus alumnes a prendre les seves pròpies decisions.

Arribem a les conclusions del nostre treball. Havent començat el nostre estudi per recordar la nostra pràctica en el moment de participar en una reforma educativa substancial, després d'haver resseguit els elements més essencials de la tasca escolar, d'acord amb la llum de l'evangeli que hem rebut i que es concentra en la persona de Jesucrist, podem avaluar l'experiència inicial primer de tot adonant-nos que el nom no fa l'escola. Ens sembla incontestable que l'estil de l'escola resulta determinant a l'hora de qualificar una escola de cristiana, i això significa: unes actituds evangèliques en les relacions, uns camins cap a la justícia i el diàleg amb la cultura, un nou sentit a l'educació que ofereixi a l'alumne la força de la seva pròpia llibertat o, per dir-ho altrament, que l'elevi a aquella humanitat que Déu ha revelat en Jesús, el Crist.

Al llarg de la nostra experiència aprenguérem que assumir la modernitat significa treballar per una escola per a tots, especialment els més pobres, que la nostra especificitat prové de la misericòrdia que és el motor de la nostra acció, que cal ser realista i començar per pràctiques discretes per poder arribar a canvis significatius, i que cal confiar en les persones que se senten concernides per la crida a la tasca d'educar. Des del punt de vista de la proposta de la fe, ens sembla també segur que es tracta més d'iniciar que no pas de verbalitzar, i que el medi vital és una Església oberta, emergent, en la qual els alumnes puguin escoltar l'Esperit, sempre que la impaciència o les obsessions dels educadors o dels responsables no creïn anticossos. La religió ha de ser realment un element transversal dins l'escola, un component d'aquella humanització de l'humà en la qual fixem la finalitat de l'escola.

Així és com Déu es converteix en la font inesgotable de qualsevol educació perquè, si la glòria de Déu és l'home vivent, això significa que Ell ens acompanya des de l'origen i cura les nostres ferides donant-nos accés a una filiació inaudita i a una fraternitat que es construeix constantment. En el cor

de la seva comunió a la qual Ell ens crida hi reconeixem la mateixa humanitat que la nostra i la dels nostres alumnes, però una humanitat tota nova, transformada per la resurrecció, assumida per Aquell que és el Fill per excel·lència.

7. Si l'estudi que presentem es manifesta prou encertat i sòlid, creiem que en podem deduir que dins el món de les institucions escolars hi ha lloc per a l'escola cristiana, ja que aporta una originalitat pròpia; sense estar fora de la finalitat que l'Estat modern assigna a l'escola, li ofereix un sentit i unes pràctiques que la desenrotllen i l'enriqueixen. Això és molt més veritat pel fet que la major part d'aquelles escoles subratllen des dels seus orígens el seu caràcter de «escola per a tots», i especialment per als pobres.

Doncs bé, testificar això és anunciar Déu dins l'escola, perquè sense pertorbar el seu funcionament, aquella Presència no hi resulta gens supèrflua. Ella permet aprofundir dos aspectes essencials del treball escolar: donar a cadascú la seva pròpia identitat i crear, en aquell medi, relacions justes i solidàries, penyora d'un treball social posterior. Déu es torna a introduir d'aquesta forma en l'interior de la cultura d'avui, no pas per sotmetre-la al seu albir, sinó per confortar-la en aquell desig de maduresa d'humanitat que l'omple. Així es veu la confusió que crea una presentació abusiva del fet religiós, basada en el poder d'aquell que posa en marxa l'escola. Fins i tot en el cas que aquest poder sigui moltes vegades acceptat pels pares, els fills, que tenen la seva vida pròpia, pot ser que pensin altrament, cosa ben habitual en funció de la cultura en què queden immergits, i aquella presentació pretesament evangelitzadora faci més mal que bé.

Creiem encara que el nostre projecte mostra que, més enllà de dos extrems —un que imaginaria el diví com a postulat d'exigències humanes i l'altre que l'imaginaria com caient sobre els humans sense tenir-los en compte per a res—, hi ha lloc per a una presència del diví en l'humà just en el moment que aquest entoma la responsabilitat del seu propi creixement. Sens dubte que aquella Presència, a vegades suau i altres sacsejadora, actua sempre amb discreció i pau, i és tan propera a l'esperit humà que es manifesta fins i tot en la negació que a vegades els humans li oposen. Per això els educadors cristians han de ser sobretot homes o dones capaços d'acollir de debò, atents als greus riscos que la nostra civilització planteja als joves, conscients d'una comunitat cristiana reduïda i reconduïda cap al principi evangèlic de la seva existència, i impregnats per la lectura d'una tradició que ens ha arribat a través d'un relats simples però que traspassen fronteres. Així, per la seva presència i la seva discreció, es convertiran en «cooperadors de la veritat».

En acabar aquesta presentació, no puc oblidar les persones que, amb el seu encoratjament, la seva escolta i la seva crítica, han fet possible la reflexió

que us arriba a les mans. Dono les gràcies vivament a l'Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya i al seu titular, el doctor Joan Florensa, per la seva acollida i disponibilitat; al doctor Ignasi Fernàndez-Terricabras per la relectura de la síntesi històrica; als doctors Octavi Fullat i Marian Baqués per les seves pertinents observacions pedagògiques; al doctor José Luis Corzo a qui dec algunes justes observacions especialment en el que fa referència a la lectura teològica d'una «escola per als pobres»; al P. Andreu Trilla i a Mme Françoise Perez, interlocutors i lectors crítics i estimulants; i d'una manera preferencial al doctor François Bousquet, ja que sense la seva direcció, la seva lectura precisa del text i les seves amables aportacions, aquesta tesi no existiria. Dono també les gràcies a M. Serge Deschamps, corrector del meu francès, i a Mlle. Nausica Zaballos que n'ha assumit la darrera lectura.

Preliminar

ALGUNES REFERÈNCIES HISTÒRIQUES

«Proposar la fe en Crist dins la societat actual és l'eix més important del nostre treball col·legial i una prioritat pastoral que hem de buscar de posar en pràctica.» Reprenem la crida de Mons. Joseph Duval en el discurs de clausura a l'assemblea dels bisbes de França, reunida a Lorda en 1994.[1] Proposar la fe en Crist a les joves generacions a través de l'escola és la raó primordial de ser de moltes Congregacions religioses d'ensenyament nascudes després del segle XVI. Les peticions dels Papes a aquelles Congregacions anava en el mateix sentit.[2] Avui, l'escola cristiana és cridada a la missió evangelitzadora de l'Església.[3] La resposta de l'ensenyament catòlic francès a aquella invitació va generar un treball en profunditat que va quedar reflectit en el fulletó «Un temps nou per l'evangeli en l'ensenyament catòlic».[4] Amb

1. CONFÉRENCE DES ÉVÊQUES DE FRANCE, *Proposer la foi dans la société actuelle*, París: Du Cerf 1994.

2. El cas dels escolapis ens il·lumina en aquest sentit. En 1617 el Papa Pau V, amb la Butlla *Ad ea per quae*, instituïa la Congregació de la Mare de Déu de l'Escola Pia perquè «la nostra mirada diligent i atenta s'adreça al terreny de la formació dels fidels cristians en la fe i els bons costums, perquè la rebin com més aviat millor.» Gregori XV institueix la Congregació en Orde uns anys més tard (1621) amb la Butlla *In supremo apostolatus solio* per les mateixes raons; posteriorment *Dudum felicis recordationis* d'Alexandre VII (1656) i *Ex injuncto nobis* de Climent IX (1669) tornen a les mateixes raons per consolidar l'Orde. Climent XII (1731) concedeix als escolapis la facultat d'ensenyar llatí, és a dir les ciències superiors, i també de poder-se dedicar als nobles i a seminaris. Els papes del segle XX s'expressen de manera semblant: Pius XII (1948: Carta al P. General dels escolapis) afirma que la caritat i el fonament de la Creu preparen una educació per a la vida; Pau VI (1967), adreçant-se al Capítol General de l'Escola Pia, insisteix en la fidelitat a l'escola catòlica; Joan Pau II (1997) proposa donar una resposta al món de la cultura a la llum del designi de Déu, una resposta al sentit de l'existència humana.

3. CONGRÉGATION POUR L'ÉDUCATION CATHOLIQUE: *L'école catholique au seuil du troisième millénaire*, Roma: Tipografia Vaticana 1998.

4. SECRÉTARIAT DE L'ENSEIGNEMENT CATHOLIQUE, *Enseignement catholique, actualités*, París: Secrétariat de l'Enseignement Catholique. Hors-série, février 2002.

tot, a qualsevol que es pari a pensar en aquestes qüestions, més enllà de les preocupacions pastorals, se li planteja un interrogant de naturalesa teològica sobre la revelació divina. Es podria presentar així: ¿com es pot evangelitzar dins l'escola quan tant l'horitzó cultural com els alumnes concrets han perdut les referències cristianes explícites?

Pensem en l'acció pedagògica de l'escola en tant que es proposa l'edificació del subjecte, en proporcionar-li la possibilitat de comprendre i d'exercir una paraula pròpia. ¿Podem pensar la revelació divina com una pedagogia d'humanitat per a aquell humà que viu —a l'escola— un moment important de la seva autoconstrucció, i apartar-nos de la imatge de l'escola cristiana com un ghetto ideològic?

Per donar resposta a aquesta pregunta hem buscat un «lloc» que ens era conegut. L'estudi present es fixa, doncs, per començar en aquest «lloc»: una experiència institucional de pedagogia.

El grup d'escoles de l'Escola Pia de Catalunya[5] va decidir prendre part en la reforma del sistema educatiu espanyol. L'última intenció era, seguint la inspiració d'*Evangelii nuntiandi*,[6] trobar un aprofundiment en la manera de proposar la fe. Això comportava establir una relació diferent amb l'Estat, ja que a partir de mitjan segle XIX era ell qui havia assumit la responsabilitat del conjunt de l'educació de la nació.

Abans de començar la nostra relectura d'aquesta experiència institucional de pedagogia i de trobar-hi algunes escletxes que ens permetin fonamentar una nova lectura de la revelació divina, a la vegada que per deduir-ne, si és el cas, noves possibilitats per a la proposta de la fe cristiana en l'escola, ens hem de situar prèviament en la història que la feia possible, és a dir, en la història de l'ensenyament en la Catalunya espanyola a partir de 1900.

I el primer que cal explicar és la presència de l'adjectiu «espanyol» en territori català, ja que és aquí on l'experiència va tenir lloc,[7] i no podríem comprendre-la fàcilment sense tenir present la particularitat política de l'Estat espanyol i les seves conseqüències en educació. Aquesta particularitat pot

5. Es tracta d'un col·lectiu de 19 escoles de l'Orde, a Catalunya, que van participar (per via d'experimentació o per via d'anticipació del calendari d'aplicació) en la reforma del sistema educatiu espanyol (1985-1992).

6. Pau VI, Encíclica *Evangelii nuntiandi* (8 de desembre 1975).

7. *Constitución Española 1978, título VIII c. 3. De las comunidades autónomas*: Barcelona: Vicenç Vives 1981. L'Autonomia catalana va tenir gairebé des del començament de la nova Constitució, unes atribucions molt importants en educació, tot i que havia de seguir la llei fonamental de l'Estat en els aspectes estructurals bàsics.

oferir elements de reflexió de cara a la formulació d'una política d'educació comuna a Europa.[8]

La nostra descripció ens permetrà descobrir les riqueses educatives de la Catalunya d'inicis del segle XX, que havien estat restringides per la política educativa del govern franquista a partir dels anys 1940, política ben acollida per l'Església espanyola. Dins de cada etapa, de ben segur, va existir sempre la voluntat explícita de presentar la fe cristiana. Però ens cal tenir en compte la situació religiosa a Espanya per discernir en què consistia, aquella proposta.

La transformació pacífica de l'Estat franquista en un Estat democràtic, a partir de 1976, va conduir a l'elaboració d'una nova Constitució. En aquell moment, el debat sobre l'escola va ser molt important, a la vegada que el debat sobre la pluriculturalitat de l'Estat i les conseqüències administratives que se'n derivaven. L'Església catòlica va donar suport a la transició, i la seva xarxa d'escoles es va trobar en l'obligació d'adaptar-se a la nova situació.[9]

Amb l'arribada al govern del partit socialista i el seu programa sobre l'escola, ben aviat van esclatar confrontacions en el si de l'escola pública i també en el si de les escoles cristianes. La reforma del sistema educatiu és un capítol d'aquest conflicte d'obediències. I la participació en l'experimentació d'aquella reforma per part del grup d'escoles de qui parlem, en col·laboració amb el govern de l'Autonomia catalana, és una pàgina d'aquell capítol i constitueix el «lloc» de la nostra experiència.

1. HISTÒRIA DE L'ESCOLA A CATALUNYA (1912-1992)

1.1. *Naixement de l'escola per a «tots»*

Sovint, les construccions socials, per exemple l'escola, són una resposta nova a uns problemes per als quals ja no es trobava resposta vàlida en els paràmetres socials vigents fins aquell moment.

Enfront de la darrera guerra europea amb motivacions religioses explícites, la Guerra dels Trenta Anys,[10] tot i que les causes n'eren evidentment més

8. És prou sabut que en el Tractat de Roma l'educació queda explícitament senyalada com un espai particular de cada Estat. Pel moment, hi ha polítiques comunes en formació del professorat, món universitari i formació professional; en un futur, i en funció de l'èxit d'experiències de relació entre particularitats culturals properes, potser podrem imaginar relacions en els nivells primari i secundari, que són, al nostre parer, el «lloc» on s'instaura la cultura comuna.

9. En 1977, el cardenal Jubany crea a Barcelona el Secretariat de l'Escola Cristiana, organització que va aglutinar totes les escoles cristianes de Catalunya.

10. G. PARKER, *La Guerra de los Treinta años*, Barcelona 1987.

complexes,[11] hi va haver uns «visionaris»[12] que van pensar en la pau i van actuar a favor d'ella a través d'una escola per a tots[13] de cara a reformar la «república cristiana».[14]

Fa 400 anys que començava a Europa un canvi social molt important: noves rutes comercials, fluxos migratoris del camp a la ciutat, inici del capitalisme, naixement de l'Estat modern, desaparició gradual de la influència de l'Església catòlica, reconstitució de la xarxa de dependències i de jerarquia entre els pobles europeus, decadència de l'Islam.

Aquelles noves situacions exigien noves competències, entre les quals llegir, escriure i comptar es van convertir en necessàries. Per a aquells «visionaris» actius, però, es considerava necessària també una educació religiosa —bíblica per als protestants, catequètica i sacramental per als catòlics— per fonamentar els comportaments cívics sobre la moral de l'evangeli.[15]

Una escola per a tots era una idea magnífica, però irrealitzable sense grans inversions. Però qualsevol inversor espera uns resultats favorables als seus interessos. Així van sorgir els elements econòmic i polític. I així va fer-se necessari el trencament de l'Estat absolutista perquè els nous Estats —repúbliques democràtiques o monarquies constitucionals— invertissin en l'educació per a tots. La figura d'aquell moment, a França, és Jules Ferry (1832- 1893), amb la seva política d'una educació «gratuïta, obligatòria i laica» per a tots.[16]

Si girem la nostra mirada cap a Espanya, veiem que la primera llei d'educació per al conjunt del país s'imposa en 1857, la llei Moyano. Aquesta llei retirava als ajuntaments la capacitat de crear escoles primàries, per crear un sistema d'educació centralitzat a Espanya. Aquest sistema era certament gratuït, però per causa de la precarietat dels mitjans econòmics que l'Estat adjudicava, no va arribar a ser obligatori de fet. D'altra banda, les relacions privilegiades amb l'Església catòlica van fer que la religió cristiana formés part dels ensenyaments.[17]

---

11. L. BELY – I. ROCHEFORT, *L'Europe du traité de Westphalie. Esprit de la diplomatie et diplomatie de l'esprit*, París 2000.

12. Pensem especialment, entre els protestants, en Joan Amos Komensky, Comenius, i entre els catòlics, en Josep Calassanç, Jean-Baptiste de La Salle.

13. J. A. COMENIUS, *Le labyrinthe du monde et le paradis du coeur*, Praga: Wald Press 2006.

14. J. CALASSANÇ, *Constitucions*, Proemi, n. 2 (1621); nova edició en català, Barcelona: Escola Pia de Catalunya 2006.

15. A. MORGADO GARCÍA, «Teología Moral y pensamiento educativo en la Espanya moderna» *Revista de Historia Moderna* 20 (2002) 97-116; J. VARELA, *Modos de educación en la España de la Contrareforma*, Madrid: La Piqueta 1983.

16. P. BARRAL, *Jules Ferry: une volonté pour la République*, Nancy: Presses Universitaires de Nancy 1985.

17. *Ley General de Instrucción Pública*, 9 setembre 1857, art. 153, en B. BARTOLOME (ed.), *Historia de la acción educadora de la Iglesia en España.* vol. II, Madrid: BAC 1997, 296.

Aquella llei no prohibia les escoles de les Congregacions religioses, però les privava del caràcter de públiques que havien tingut fins aquell moment, ja que la major part —especialment a Catalunya— eren escoles que els ajuntaments havien concertat per educar els seus ciutadans. A partir d'aquell moment, els ajuntaments van ser obligats a anul·lar aquells acords[18] i les escoles dels religiosos, fins i tot si eren reclamades per la població, no van tenir més remei que començar a demanar diners als seus usuaris;[19] així és com es van convertir per decret en escoles privades, i així són encara conceptuades actualment pel conjunt de la població.

Al voltant de la dècada 1875-1885[20] apareix a Catalunya un moviment de la burgesia que valora la llengua catalana, dóna empenta a la indústria i fa reclamacions polítiques.[21] Ens trobem dins la ventada del romanticisme. Es vol reorientar la influència política sobre l'Estat espanyol, el qual, a partir de la derrota catalana enfront del primer rei borbó, Felip V, s'havia centralitzat suprimint l'última referència de l'Estat patrimonial, és a dir, el Parlament de Catalunya.[22] La decadència de la política espanyola que va dur a la pèrdua de les darreres colònies en 1898, va produir, una mica pertot arreu però sobretot a Catalunya, un viu sentiment nacionalista[23] aglutinat al voltant del catalanisme polític.[24]

1.2. *Renovació pedagògica*

L'escola es convertí en caixa de ressonància de tota aquella situació. A principis del segle XX es viu, a tota Europa, una veritable renovació pedagògica. L'escola nova seguí els grans ideòlegs i pedagogs dels segles XVIII i XIX:

---

18. J. FLORENSA, «Concordias firmadas entre los ayuntamientos y la Escuela Pía de Catalunya», Roma: *Archivum Scholarum Piarum* 2000, n. 46.

19. W. J. CALLAHAM, *Iglesia, poder y sociedad en España (1750-1874).*

20. Un conjunt de renovacions: en poesia, mossèn Cinto Verdaguer, la Renaixença; en arquitectura, Puig i Cadafalch, Gaudí, el Modernisme; en política, Prat de la Riba, catalanisme polític. Cf. AA.VV., *La Renaixença*, Barcelona: Publicacions Abadia Montserrat 1986.

21. B. DE RIQUER et al., *El memorial de greuges i el catalanisme polític,* Barcelona: La Magrana 1986.

22. A. ALCOBERRO (ed.), *Catalunya durant la Guerra de Successió (I, II, III)*, Barcelona: Ara Llibres 2006; J. M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya: testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715),* Barcelona: Rafael Dalmau 2005.

23. J. TERMES, «De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil», a *Història de Catalunya*, VI, Barcelona: Edicions 62 1987, 55-150.

24. R. MASGRAU, *Els orígens del catalanisme polític (1870-1931),* Barcelona: Edicions 62 1992; E. PRAT DE LA RIBA, *La Nacionalitat catalana,* Barcelona: La Magrana 1993 ([1]1906).

Rousseau, Pestalozzi, Froebel, Ellen Key i l'experiència de Iasnaia Poliana de Lleó Tolstoi, i l'infant es convertí en el seu centre.[25]

Un dels promotors d'aquella renovació pedagògica a Catalunya va ser Francesc Ferrer i Guàrdia, el qual s'hagué d'exiliar a París entre 1886 i 1901 per les seves opcions republicanes. En retornar a Barcelona, creà l'Escola Moderna, compromesa políticament i socialment, i que tenia per finalitat destruir qualsevol dogmatisme i qualsevol falsa moral imposada autoritàriament.[26] En 1906 arribà a ser president del comitè directiu de la Lliga Internacional per l'Educació Racional de la infància, amb publicacions europees: *L'escola renovada* i *L'escola laica*.

Convé recordar que la creació d'escoles laiques, relacionades amb els lliurepensadors, amb les societats obreres i amb l'esperit republicà, no era una iniciativa exòtica a Catalunya. L'aprenentatge de la llibertat, el racionalisme científic, la coeducació, l'accés al coneixement lliure, la laïcitat, hi eren idees de moda.

Tot i que hagi estat objecte de crítiques per part de l'Església i del conservadorisme fins als nostres dies,[27] comparant-lo amb els moderns talibans, Ferrer Guardia es va beneficiar d'un ample suport en el moment de ser empresonat, judicat i condemnat a mort, per causa dels greus esdeveniments que, amb el nom de Setmana Tràgica, tingueren lloc a Barcelona en 1909. L'acusaren de ser-ne l'instigador, per bé que mai no se'n van trobar proves legals. La llavor del seu pensament pedagògic, lligat al moviment anarquista, molt fort a Catalunya en el primer terç del segle XX, va ser represa per altres pedagogs.

Per la mateixa època hi havia pedagogs molt lligats al país, creadors de l'Escola Nova.[28] Estaven imbuïts pel pensament de Claparède, que és conegut sobretot pel seu pensament psicopedagògic i per un enfocament «funcional», que es fixa en la funció de les conductes i en l'interès que les guia, per explicar el seu caràcter adaptable. Partidari de l'Escola Nova, ciutadà compromès, pacifista i protestant liberal convençut, creia que l'educació havia de promoure la democràcia, la llibertat i la comprensió internacional, a la vegada que la psicologia les il·luminava.[29]

---

25. G. Minois, *Les grands pédagogues,* París: Audibert 2006.

26. J. Mª Bujanda Arizmendi, «La Escuela Moderna de Ferrer Guardia», en *Diario Vasco* (06.08.2006); Fundación Ferrer Guardia, *Cien años de la Escuela Moderna* a <www.laic.org>.

27. P. Moa, *Ferrer Guardia*, Madrid: setembre 2006, a <www.liberdigital.com>.

28. Pensem en Flos i Calcat, Bardina, Eladi Homs, Rosa Sensat. J. Monés, *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938)*, Barcelona: La Magrana 1977.

29. A. Capitán Díaz, *Historia de la Educación en España*, Madrid: Dykinson 1994.

Continuaven les investigacions del professor Ovidi Decroly, autor dels centres d'interès dels infants a partir de les quatre grans necessitats elementals: alimentació, protecció, defensa i treball solidari. La seva pedagogia es portava a terme preferentment en grans conjunts, amb processos ideo-visuals i amb jocs educatius.[30] Tanmateix, la qui va deixar una petja més evident va ser Maria Montessori.

La doctora Maria Montessori, després d'unes investigacions amb infants deficients, va crear a Roma la Casa dei Bambini. L'any 1913 va rebre la visita del pedagog català Joan Palau i Vera, que va difondre-la a Catalunya. Invitada per la Mancomunitat de Catalunya[31] l'any 1915, Maria Montessori va presentar la seva visió pedagògica durant l'Escola d'Estiu, adreçada als mestres. Defensava que l'autoeducació és essencial per a l'aprenentatge. Per això cal que l'educador conegui bé els períodes sensitius dels alumnes per permetre una llibertat, sinònim d'espontaneïtat, que, dins d'un medi ordenat i que estimuli naturalment, permetrà a l'alumne construir-se a si mateix. L'únic límit posat a la llibertat individual és l'interès col·lectiu; un cop reconegut, condueix els alumnes a la disciplina interior.[32]

La concepció montessoriana es convertí, a partir de 1916, en una veritable moda pedagògica. Maria Montessori va ser nomenada directora del laboratori-seminari de Pedagogia de la Diputació[33] de Barcelona. Habità a Barcelona a partir de 1919 i fins a 1923, any en què la Dictadura del General Primo de Rivera suprimí la Casa dei Bambini que ella havia fundat a Barcelona. Amb tot, els seus mètodes s'havien estès a moltes ciutats catalanes;[34] a la ciutat de Barcelona hi havia onze escoles que s'aixoplugaven sota aquella pedagogia.[35]

Per preservar l'herència montessoriana durant la Dictadura de Primo de Rivera es va crear, en 1924, l'Associació Escolar Blanquerna, la qual va fun-

30. J. P. POURTOIS – H. DESMET, *Ovide Decroly. Quinze pédagogues. Textes choisis*, París: Armand Colin 1995.

31. A partir del 6 d'abril de 1914, el govern de l'Estat va concedir una certa autonomia a Catalunya, en algunes matèries molt determinades, entre les quals l'educació, reunint les quatre Províncies de Catalunya sota una sola direcció. En va ser líder el partit de dreta moderada, la Lliga, presidit per Prat de la Riba.

32. M. MONTESSORI, *Ideas generales sobre mi método*, Buenos Aires: Losada ^{3}1965.

33. La Diputació era l'organisme administratiu de qui depenia el Departament d'Educació, a Barcelona.

34. A banda de les de Barcelona ciutat, l'any 1929 hi havia escoles Montessori en 21 ciutats catalanes.

35. La doctora Montessori tornà a viure i treballar a Barcelona a partir de 1934, quan Mussolini ordenà el tancament de la Casa dei bambini de Roma. S'hi estigué fins al començament de la guerra civil. S'instal·là a Holanda, on morí el 6 de maig de 1952, a Noordwijk.

dar l'escola Blanquerna i va recollir aquell esperit obert i actiu, i el va mantenir fins al final de la guerra civil (1939).[36]

Hem triat aquestes dues grans personalitats pedagògiques per senyalar l'ambient favorable respecte de l'escola, que existia en la Catalunya de començaments del segle XX. Però aquesta descripció ens adverteix també sobre el fons polític que hi havia al darrere. Recordem la situació política global d'Espanya: un moment de desfeta exterior, amb lluites dinàstiques no prou resoltes entre liberals i carlins, lluites que amagaven seriosos problemes relacionats amb la renovació de l'Estat i amb les influències decisives dels sectors econòmics.[37]

En el cas concret de Catalunya, hi havia dues forces socials emergents: la burgesia barcelonina que desenvolupà el país gràcies a la industrialització tèxtil, amb connotacions socials paternalistes i catòliques, i les forces obreres organitzades pels sindicats anarquistes. La primera va trobar en l'escola montessoriana el que li convenia: desenvolupament de l'infant en un ambient natural, amb un sentit agut de la llibertat dins d'una disciplina no imposada, sinó fruit del treball de construir-se un mateix dins el marc d'un interès col·lectiu. Això feia possible a l'escola un acostament liberal a la religió que omplia totalment la societat. La segona va trobar en l'Escola Nova un model racionalista que suscitaria la descoberta dels mecanismes socials i la crítica a qualsevol forma d'antic règim, especialment la monarquia i l'Església. D'aquesta manera les grans orientacions polítiques, representades per unes opcions en l'educació, es trobarien al costat de l'antiga escola dels religiosos en el moment de l'arribada de la segona República, en 1931, amb la gran esperança de la reforma de l'Estat i de la societat.[38]

1.3. *L'Escola en el moment de la II República*

La gran esperança de la República es va convertir ben aviat en un malson. Les forces polítiques majoritàries van voler canviar ràpidament la situació sense comptar amb l'inconscient d'un poble que havia viscut sota l'empremta de la cultura catòlica tridentina durant més de tres segles.[39] Aquell poble,

---

36. Monés, *El pensament escolar*, 271-379. Hi trobem una síntesi de les ideologies escolars de l'època: integrista, conservadora, republicana i obrera.

37. Vicenç Vives, *Industrials i polítics en el segle XIX*, Barcelona: V. Vives 1961.

38. J. González-Agápito, *La Nova Escola catalana. Recull de textos 1900-1937*, Capellades: Eumo 1992.

39. Tres exemples diferents i significatius: la supressió definitiva del tribunal de la Inquisició no va arribar fins l'any 1834; els bisbes espanyols van ser els més ardents defensors de la infal·libilitat

malgrat les seves reticències contra el clergat, era profundament catòlic, excepte els qui havien adoptat els ideals anarquistes. Decidir tocar l'Església significava d'alguna manera desencadenar l'oposició de moltes persones que, a més a més, en una gran majoria no veien bé la reforma de l'Estat.[40] Hi havia, però, un grup molt important de catòlics, a Catalunya al voltant de l'arquebisbe de Tarragona i al País Basc a l'entorn del nacionalisme, que desitjaven de debò la reforma de l'Estat i n'esperaven una nova relació entre aquelles comunitats històriques, amb llengua pròpia, i l'Estat espanyol.[41]

La República, a més de separar l'Estat i l'Església seguint el model francès,[42] va interferir en l'ensenyament catòlic, particularment amb la supressió legal de la capacitat de tenir escoles per part dels ordes i congregacions de religiosos. Els religiosos, d'acord amb laics que compartien la voluntat que perdurés l'escola cristiana, van crear unes associacions, les Mútues, que van assumir la gestió legal de les escoles. Evidentment, això no va ser sense dificultats.[43]

Durant aquells anys de la República, que van fer possible l'autonomia política catalana, la formació dels mestres,[44] la presència de la llengua catalana en l'escola i la inversió en instal·lacions, van significar un progrés de l'educació.

L'arribada del Front Popular el mes de febrer de 1936 va desestabilitzar fortament l'Estat. L'Església i les forces catòliques es van sentir perseguides, i això va esdevenir evident a partir del «Alzamiento» dels generals monàrquics, el juliol del mateix any.[45] En els llocs on la policia nacional es manifestava impotent davant dels grups anarquistes diversos, es van crear tribunals populars que, sense cap judici regular, enviaven ciutadans a la presó o a la mort. Es van donar moltes revenges. El govern legítimament constituït no va tenir al principi prou força per resoldre la major part de situacions injustes.[46] L'Església jeràrquica, amb l'excepció del cardenal

---

pontifícia durant el Concili Vaticà I; en moltes esglésies espanyoles es van fer pregàries per la conversió del papa Lleó XIII després de la publicació de la *Rerum novarum*.

40. M. CUENCA TORIBIO, *La Iglesia española ante la revolución liberal*, Madrid: 1971; V. CÁRCEL ORTÍ, *León XIII y los católicos españoles*, Pamplona: Eunsa 1988.

41. H. RAGUER, *La pólvora y el incienso. La Iglesia y la guerra civil espanyola 1936-1938*, Barcelona: Península 2001; R. MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer, el cardenal de la paz*, Barcelona: Laia 1974.

42. *Constitución Española de 1931*, art. 3 i art. 6. <www.ateneo.unam.mx/textoconstitucion.htm>.

43. M. PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1994)*, Barcelona: Escola Pia 1995.

44. MONÉS, *El pensament escolar*, 221

45. J. BADA, *Guerra civil i Església*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya 2001.

46. B. BENNASSAR, *La guerre d'Espagne et ses lendemains*, París: Perin 2004; Antony BEEVOR, *La guerra civil española*, Barcelona: Crítica 2005.

Vidal i Barraquer[47] de Tarragona, a Catalunya, i del bisbe de Vitòria, Mateo Múgica, al País Basc, es va posar a partir del 18 de juliol completament al costat dels sublevats, i van acabar donant el nom de «Cruzada», paraula amb connotacions religioses evidents, a l'aixecament dels militars contra la República.[48]

1.4. *L'escola durant el franquisme*

Els grups socials que donaven suport a la rebel·lió eren ben diversos pels seus interessos i pel seu origen social. Però el General Franco, que al cap de poc temps es va apoderar del poder polític, va saber fer equilibris entre els qui tenien una ideologia propera al feixisme —amb els qui sempre va comptar per dominar el món obrer—, els qui representaven l'antiga Espanya dinàstica i conservadora —en mans de qui va deixar la política econòmica en els temps de l'autarquia—, i els grups catòlics —dels quals es va servir de cara a la seva imatge exterior, la política educativa i, en el futur, per a la represa econòmica dels anys seixanta. Tot plegat amb l'ajuda de les forces de violència de l'Estat que, com ell, no imaginaven la possibilitat de cap autonomia regional.[49]

En conseqüència, va ser desmantellat tot el sistema educatiu posat en marxa per la Generalitat a Catalunya. Molts dels pedagogs de l'Escola Moderna van fugir a França i les escoles que havien realitzat una renovació pedagògica van desaparèixer. A més, molts mestres catalanistes o republicans van ser depurats, ni que haguessin guanyat les seves places en concurs legítim. La llengua catalana va ser prohibida en l'ensenyament i les publicacions. Els religiosos, en canvi, van recuperar les seves escoles i van practicar un ensenyament globalment d'acord amb les consignes que emanaven de la Delegació del Govern. Únicament la catequesi que es feia en les parròquies se'n va escapar. Com en els temps anteriors, els segles XVIII i XIX,[50] l'Església va conservar la llengua pròpia del poble en el catecisme i la pregària popular.

---

47. R. Muntanyola, *Vidal i Barraquer, el cardenal de la paz*, Barcelona: Laia 1974.

48. M. Batllori – M. Arbeloa, *Arxiu Vidal i Barraquer*, Barcelona: Publicacions Abadia Montserrat 1971; J. Casanova, *La Iglesia de Franco*, Madrid: Temas de Hoy 2001, 80-83.

49. J. Tusell, *Franco y los católicos*, Madrid: Alianza 1990.

50. F. Ferrer i Gironés, *La persecució política de la llengua catalana*, Barcelona: Edicions 62 1993; J. Benet, *L'intent franquista de genocidi cultural de Catalunya*, Barcelona: Publicacions Abadia Montserrat 1995.